

ŘOMANE ALAVARA ANDO UNGRO KATHAR 1797 ŽI KAJ 2023¹

Ande muřo iskiripe 40 řomane alavarenca² kerav analiza, save ando Ungro dine avri. Kodolenge kethanutne butja, vel konceptualni, vel praktikalni diferenciji řodav thaj kodo dičol, ke le alavara ande štare periodonde šaj šuvenpe. Ando angluno periodo (1797–1935) le anglune dunavimata si, ande soste deklinalime formi si somnosarde, la ortografijake reguli naj konzistenti, le informatorengo numero limitimej, thaj či žanelpe but pala la butjako proceso. Ando maj profesionalno periodo (1967–1984) vi žangle manuša linepe te keren butji andej řomani leksikologija, le iskititora pale cirden karing le modernone alavarengi iskirimaske thaj ortografijake reguli. Ando preškriptivno periodo (1984–1998) o deškriptivno dikhipe paruvelpa la preškripcijasa, thaj neologizmonca zumaven maj paše t'anen e řomani karing la Europake kaver šiba, de e řomani šib ande kado periodo kerdjol la politikako instrumento. Ando akanutno periodo (kathar le 2000-ci berša) maj dur barol le internacionalizmongo butipe, de v'andre aven le sanskritickona thaj hindickona rikitake alava, thaj pala'kh nivelo sa maj važni problemi zerin opre. Ande muři analiza andre sikavav le řomane alavarengi historija, la ortografijake pušimata, unji fundutne konceptualni problemi thaj kodi diferencija, so si maškar le alavarenge anava thaj kodole alavengo numero, sode si ande lende.

Kijake alava: řomani šib, alavara, lingvistika, leksikologija

¹ E žanimaski butji andel K 129378 numerosko projekto, le Ungrikone Themesko Nacionalno Rodimaski, Bararimaski thaj Inovacijaki Oficijake žutimasa si kerdi. Muře iskirimasa serosarav po Tálos Endre, pe muřo mentori.

² Pej řomani šib but dialektalni variantura pinžarenpe po “alavari”: *slovári, slovařo, rečniko, dikcionari, sotari, lavengiro lil, lavengiri lilvari, lavesko lin, avazari, alavni kenjva, alavengeri kenva, lavustik, rakerpaskero lil* thaj kade maj dur. Ande muřo iskiripe o “alavari” terminuši hasnij, ke ando Ungro kado alav si o maj pinžardo.

1 Anglune alava

Vi maj konzervativnona estimacijasa maj but sar 3.5 miliova žene vorbin e řomani řib andej Europa, kodole manuř pale, kon pe la lumake kaver thana beřen, maj but sar dopař miliovo řaj aven (MATRAS 2002). Lengo řačo numero maj učo řaj avel, ke le řomane kethanimata, sar kaver řibake minoritettura, v'andel řibarimaske žanimaske butja bidikhimaske ařen; vi kade e řomani si e dujto maj bari minoriteticko řib ande la Europaki Unija palaj katalanicko řib. Majna ande sako them vorbin e řomani andej Europa, de akanak numa ande la Kosovaki Republika si oficijalno řib thaj ande la Nordutnona Macedonijako řuto Orizari (*Шымо Опузару*, andel thanutne manuřengi vorba *Шымка řutka*), savo jekh si mařkar kodole deř forura, anda soste ařel Skopija, le Nordutnona Macedonijaki Republikako baro foro.

E řomani naj teritorialno řib, nařtig phandasla ka'kh geograficka vadj politicka definime than (SZALAI 2015). La řomana řibake kethanimata andej řpecialno situacija si pala la sociolingvistikaki perřpektiva, ke von ři řanen te na hasnin le krujalimaske komunitetonge řiba, anda kadi le řomane vorbimaske kethanimata butivar duj, de unjivar vi trin, vadj maj bute řibangej le. Andej Slovakiya maj but sar 90% vorbin khere maj but sar jekh řib (GAŽOVIČOVÁ 2015). E řomani anglunes ande primarickona řibaki socializacijake areni řaj sitjon le řom, apal, mařkar le njamura thaj maj butivar andel vorbimaski komunikacija, ke ande kodole areni, kaj soste le majoritetoske řiba dičon (i.e. ando sitjaripe, politika, medija, žanimata thaj kade maj dur) le řomane vorbitoren nas řajipe te hasnin pengi řib, thaj anda kadi la profesionalnona řibake řegistera maj na řek ceřa ři arakhadjile. Le zumavimata te kerenle, kodole ceřa si thaj rudimentarnij le. RIZOVA et al. (2020) kodi phenen, ke sitjaripe, boldipe, publikacija, diplomatikaki komunikacija, bikinkeripe thaj řurnalizmo feri atunči řaj aven, te si iskirime řib.

But varietatura si la řomana řiba v'adjes thaj le řibara la řibake varietatura pala kaverfelika aspektuřa řute ande gruponde. Le kategorizaciji kaverfelika elaboracijasa, precizitetosa thaj metodologijasa kerde thaj kodolenge kritiki trade karing sa maj but solucija, kade le maj friřni rodinata andej řib kadala 12 grupura inkren rigate jekhavrestar: sudutno balkanoski, nordutno balkanoski, apeninengi, slovenicko, sudutno

centralno, nordutno centralno, transilvanijaki, vlaxicko, ukrajinicko, nordutno orienticko, nordutno okcidenticko thaj iberijaki řomani. Sakone řomane dialektos si kethanutni řtrukturalno sumbura, de le mařkardialektalno variacija bari řaj avel, mařkar jekh-jekha řibako varietato le vorbitori butivar nařtig hatjaren jekhavres. E řomani komp- lekso paterno sikavel mařkar le dialektura, anglunes le řibarimaski variacijako palal geografijako thaj e migracijako kerde subetnickona dimenzijako afekto (ELřÍK–BENÍřEK 2020: 418). E mutualno hatjari- pe maj dur komplikalil kodi, ke sako registeri, so nařtig barardjol, le vorbitori majna sagda pel minoritetonge řiba hasnin. Ritkavo si, kana le majoritetonge řibange profesionalnone repertoareske elementura hasnin andej řomani duma. Kadi řtrategija multiplikalil la variacijako butipe ande sako than thaj ande sako varietato, apal, biakaratosko thaj automaticka ulavel le vorbitoren jekhavrestar.

Njeve thaj njeve soluciji arakhadjile te sastjaren le kaverfelika re- gisterengi thaj kodolengi leksikalno absenca, save řaj hasninpe vi pa- ralelnones jekhavresa. O angluno trendo si kodo, kana le vorbimaske kethanimata perdal len vorbi anda penge dujtones hasnime řiba: ando Vlaxo le vlaxicka, andej Bulgarija le bulgaricka, ando Ungro le ungrika vorbi thaj kade maj dur. Le vorbitora autonomicka hasnin kadi řtra- tegija. O dujto trendo kodo, kana le vorbitora perdal line vorbi hasnin anda la Europake řiba thaj internacionalizmura hasnin t'ařel maj bux- lones hatjardo kodola řibako varietato thaj le varietatongo numero te na vazdelpe. Kado ritkavo si v'andel mařkardialektalno komunikacija, maj feder tela la řangla řibako formazipe kerenles. E trito tendencija la Indijake rikiti řol ando fokusi, kana hindicka thaj sanskriticka vorbi lel unřzule – vadj pala soste kodo gindin, ke Indijakej le – thaj kodolen- ca zumavel te sastjarel kodi leksikalno absenca te na kerdjol e řomani jekh internacionalizmonca pherdi esperantovicko. E řtarto tendencija, save maj na „bidikhimaski”, la řomana řibake vorbitorengi autonomic- ka řtrategiji mukhel te kerelpe kade, ke ři kamel te interferil la řibake hasmimaske areni; maj feder kamel te mukhella le patjivala, anglunes ande familija, mařkar njamuřa kerdja komunikacijake primarickone inřtrumentoske, v'atunři lokhes te xasajvel e řomani řib po agor. Ka- dala trendura v'andel alavara řaj sikavenpe thaj laře zvorura řaj aven te dikhas le kaverfelicka řtrategiji.

2 Le řomane alavarenge periodura

Ži akanak le řomane alavarengi maj bari bibliografija ando HUSIĆ (2019) šaj ginavelpe, so 21 alavara pinžarel anda Ungriko Them. Anda jekh iskirisarel, ke maškar kodola alavara 4 beašicka (balajarenge) alavara si le, thaj feri pala kodo del vorba „palal beašicka alavara te žanen kongodi, ke butivar došales hamisaren le balajaren le řomana šibake komunitetonca, de von vlašicka vorbin, na řomanes”. Maj feder te dikhas le somnosarde řomane alavara, dičol, ke o trine šibango anglicko-francicko-řomano alavari kathar o LUSH (2017) bikauzako si iskirime maškar le Ungrikone Themeske alavara, apal, pala HUSIĆ (2019) intregones 16 alavara pinžarasas anda Ungro.

E situacija, pala amaro akanutno žanipe, butesa maj baxtalij, ke 32 Ungrikone Themeske řomane dialektonge alavara pinžaras, thaj v'ekh alavari, so e internacionalno, „kethanutni” řomani šib reprezentalil. Avral kadala si jekh elektronicko alavari, ande soste 3 dialektura si reprezentalime maškar le Ungrikone Themeske řomane dialektura, thaj inke 6 kasave gramatiki pinžaras, saven bare alavarikane kotora si. Apal, intregones 40 Ungrikone Themeske řomane alavara pinžaras. Pala muři analiza pala lengo publikimaski vrama ande gruponde šutemle. Kadala ginadja thaj iskirimata vi pala kaver aspektura šaj gruposarenpe, pala mande kerdi štarengi kategorizacija či lel sama pel tranzicija; muřo gruposaripe, apal, naj eksluzivno thaj musaj avla maj bare prezicitetosa pale te lašarelp, de butesa žutil te hatjarenpe le atitudosko paruvipe karing e řomani šib thaj karing e řomane alavara (ROSENBERG 2023a).

2.1 Le řomane alavarengo angluno periodo (1797–1935)

O maj dulmutano manuskripto andal řomane alavara, savo le Ungrikone Themeska kodola vramatar ašlas pe amende, krujal o 1790-to berš kerdjilas, unji zvorura po 1797-98-to berš (BARI 2013), kaver zvorura pel 1780-to beršengo angluno dopaš (LANDAUER 2016: 34) šon lesko arakhadjipe. O Szathmáry Pap Mihály (1737-1812) reformatickona teologijako profesori anda Kluži [Koložsvár] manglas le Farkas Mihályes, kon ando kolegiumo ži ko *philosophica classis* res-

las andel 1770-tone beršengo agor thaj e řomani leska daki řib sas. Le manuskriptoske intrego cimo sas: *Vocabularium Zingarico-Latinum et Hungaricum quod fieri fecit curiositatis caussa Mićael Pap Szathmári per Michaellem Farkas, alias Vistai natum Zingarum. Collegii nostri per aliquot annos civem togatum* [Řomano-latinicko thaj ungriko alavari, so anda intereso kerdas o Szathmáry Pap Mihály, o Farkas Mihály – alias Vistai – řomane řomesa, kon unji berš sas amare kolegiumoske togatuřicko sitjardo]. Intregones 43 iskirime riga si anda kodo centralno řomano dialekto, savo atunći vorbinas andej Transilvanija. O maj interesno si kodo, ke feri le informatoreski introřpekćija řaj ginavelpe. O BARI (2013) zumavipe te del avri le vorbengi lista, de lesko iskiripe kasave but ginavimaske thaj iskirimaske dořa inkrel, hodj karing ćisos-ke řanimaske butja nařtig hasnilpe.

Ando 1804-to berř jekh Budapeřtako njevipe, o *Patriotisches Wochenblatt für Ungern* das vorba palal Csiba Bonifác gvardianesko alavari, de o József řeruno hercego kodi iskirindas and'ekh lil, ke ći dineles avri po agor (HABSBURG-LOTARINGIAI 1888: 299, VON SCHWARTNER 1809: 156, LANDAUER 2016: 40). Oficijalnones ći dine avri ći kodo, de intregones řaj reselpe le Szmodics János plebanořesko řomano alavari kusa leski gramatika kethanes (SZMODICS 1826-27a, 1826-27b), save anda 1826-to berř ařlas pej luma thaj intregones deř, ando centralno řomano dialekto iskirime irki inkrel: gramatika, vorbisarimata thaj řomano-ungriko, ungriko-řomano alavari. Kodolesko jekh nasulipe pale kodoj – sar v'o VEKERDI (2000: 2) iskiril – ke kathar o Puchmayereski, ćexickone řanareski gramatika, so publikime ando 1821-to berř, but dati las perdal bikomentesko, kade pale feri pala but konsideracija řaj řanelpe, savi data reprezentalil kodola vramako centralno dialekto, so andej Zala vorbinas – thaj savi nići.

Inke maj but alavara řaj řonpe ande kadi vrama (BALOGH 1876; WLISLOCKI 1884; GYŐRFFY 1885/2011; SZTOJKA 1886; HORVÁTH 191?; SZTANYKOWSZKY 1920-30; CSENKI 1934-35), avral kadala, duj kasave gramatiki si pinřarde, ande soste si vorbengi liřta save řaj hasninpe karing e analiza (HABSBURG 1888/2015; MIKLOSIĆ 1872). Pala zurales heterogeni materialura si vorba, de kadale metodologiake karakteristiki si le alavaren: (1) le vorbi na, vadj na sagda si andel karakterongo řindo; (2) le kernava 1Sg, vadj ando 3Sg si le, ando *præsens* vadj ando

perfectum; (3) hamisajven le pašnavenge jekhimaske thaj butimaske formi, sar so hamisajven lenge muřšikane le žuvljikane formanca; (4) hamisajven le kolokaciji le čače lemmanca; (5) le lemmangi intregona deklinacijaki paradigma dičol, i.e. le kernavengi akanutni thaj načili vrama, le šernavenge dženitivno thaj prepozicijako kazura; (6) lenga ortografijake krisa naj konzistentno (palal alavarengo kerdjimaske kondiciji thaj palaj akanutni situacija maj but špecifikumonca dikh BARI 2013: 34–38). Lengi maj važno karakteristika si kodi, ke deškriptivno intencijasa iskirindele, o dialektalno konteksto naj opako thaj naj unitarno, le informatorengo numero čeřaj, butivar reprezentalin feri jekhe informatoresko idiolektu.

Kaversar foglalkozinde le alavenge iskitora le ungricizmonca, ke ande unji alavara but perdal line vorbi si andaj ungriko řib, i.e. «*éléfántosz*»³ 'elefanto' (VISTAI FARKAS 1797-98/2013: 131), «*oltárosz*» 'oltari' (125), «*ajandikosz*» 'podarka' (146), *«*roká*» 'vulpa' (149), «*tulajdonitinav*» 'tulajdonitij' (147), *«*ellenségó*» 'duřmano' (HORVÁTH 191?/2013: 212), *«*lepényo*» 'lepenji' (214), *«*mágnásoj*» 'magnaři' (215), «*országó*» 'them' (216), «*seprővo*» 'řilava' (217), «*tilalmo*» 'nařtipe' (218), «*petróleomo*» 'petroleumo' (SZTANYKOWSZKY 1920-30/2013: 234), «*nótárusi*» 'notari' (232), *«*katholikushickoj*» 'katolika-no' (232) *«*rafinátoj*» 'xalo, rafinalto' (239), andal kavera alavara golo avri muklele, i.e. SZMODISS (1826-27a, 1826-27b).

Ande kopčimaste le alavarenca butfelika kritiki si publikime. E VÁGH (1983: 338–339) kodo iskiril, ke "či žutil direktno la řibako řitje, ba ekstenzivno tabelanca ivande dati del karing jekh potencialno analiza ando avindipe. La gramatikako perdal dikhipe v'ekh laikuřneske evidencija del, če barvalo thaj komplekso si la kernavengi deklinacija andej řomani řib. [...] Akarkon, kon milnones kamel te analizalil le Ungrikone Themeske řomengi historija, nařtig mukhel avri kadi butji. O József řeruno hercego thaj v'o Ponori Thewrewk bares but dati kide kethane. Hajkam avla maj řanari, kon kadi intrego butji anda marksisticko perřpektiva butjarela opre." Vorta jakhenca kadalesa o TÁLOS (2007: 24–25) butesa maj kriticko pozicija lel opre: „O József

³ Mařkar le «...» somnura iskirij kodole formi, so anda alavara si le pala lengi ortografija.

šeruno hercego, kas maj feder trubulas le Habsburgoske te phenelpe, hajkam či na či žanglas pala kodo but xurde partikularitetura, so potencialnones o Ponori Thewrewk (thaj o Sztojka) »phirade« kethane ande lesko anav. Andej kenjva si unji bidošale dati, de čatunči naštig vorbinas pala čači, šibarimaski butji. O volumo feri kodolenge mol variso, kon erdeklinpe karing le kuriozitetura. Šaj das vorba pala kodo, ke pinžarel le atematicka, ženossomnosarde, muršikanengo -Ø- somno, pala soste o HUTTERER–MÉSZÁROS (1967) či del vorba.”

Musaj si avri te phenas vi kodo, ke na sako alavari si meg. O Csenki 14 beršengo sas, kana laspe kethane te iskirisarel le mašarikone dialektoske alava ando Ladanji [Püspökladány] peske phralesa kethanes. Apoj anda kaver gavende opre line materialosa buxljardas peske alavenge dunavimata (VEKERDI 2000: 17). Maškar kodola butja, so pala Csenki Sándor ašile palpale, sas inke jekh baro řomano-ungriko alavari, ande soste kodole vorbi kide kethane, so ando Ladanji [Püspökladány], andej Pajiba [Hosszúpályi] thaj kaverthane vorbin. Pala Karacs Ferenc Muzeumosko brigižipe aba naj meg, xasajlas, čordeles (BARI 2013: 243). Ande BARI (2013) avri das kodole vorbi, so ande la Pajibako řomano pero iskirinde opre, de unji alava anda Pallas Leksikoneski aneksa line perdal. Naštig bistras či kodola žanarkinjako, la Fehér Ildikóvako komento, kon opre butjardas le Csenki phralenge butja, ke andal Csenki Sándoreske irki but riga avri šinde bričoske pengevasa, apal, v’anda kodola hijanjzil varisode, so ašile.

Si te phenas, ke vi maškar le Kazinczy Ferenceske, le ungrikona šibako thaj ungrikona literaturako bare manušeske manuskriptura ašilas jekh dunavipe 86 vorbenca, so krujal e Sephalma [Széphalom] kidas kethane, de kado varietato na anda kodo dialekto avile, so ando Ungro vorbinenas, maj feder kathar le servika řom andaj Slovakija. Kado varietato ando akanutni Ungriko Them či avilas angle (VEKERDI 2000: 17).

2.2 Le řomane alavarengo maj profesionalno periodo (1967–1984)

Le Csenki phralenge šibarimaske butja jekh njevone peridosko anglu-
ne somnoske šaj avel, ke lengi profesija maj bari šaj avilino pel šibari-

masko than, o Csenki Sándor te na merel sar sovjekticko marimasko prizoneri ando 1945. Tranda thaj duj beršenca pala lengo alavari, ando 1967-to berš dine avri le anglune kasave tele iskirimaski gramatika, so jekh čači, deškriptivno alaniza jekh konkretnone řomane dialektoske ando Ungriko Them (HUTTERER–MÉSZÁROS 1967). Pala anglune alava o iskiripe le Mészáros Györgyeski grammatikako zumavipe si, so o Hutterer Miklós formalindas sistematickona grammatikake. Či iskirinde pala sintakso, pala kadi tema jekh kaver monografija kerdijlas (dikh VEKERDI–MÉSZÁROS 1974). Bikodolesko te kerav maj precizno alaniza, važno te las sama pe kodo, ke la grammatika but doš si thaj maškar le dati na feri lovaricka, thaj na feri vlaxicka řomane elementura šaj rakhenpe. O iskiripe kusa kodole but doš ži adjes fundutnona referencijako zvoro si, apal, butivar si laše informacijange thaj tevedešonge primaricko zvoro andel kaverženendar kerde žanimaske butja. Jekh kaver butji (MÉSZÁROS 1980) pel sintenge dialektura koncentralil, fontoša informaciji del, ba ungrikona fundoske transkripcijasa iskirindas, thaj e ungriko ortografija naj dosta karing le sintenge špecifika redukalime vokalonge thaj diftongongi reprezentacija, thaj v'o stresosko somnosaripe intregones hijanjzil andaj volumo.

La řomana šibaki važno thaj kontroverzo figura sas ande kado periodo o VEKERDI József, kon but fontoša butja muklas palal, maškar lende si o angluno centralnona řomanaki deškriptivno gramatika (1981), jekh butdialektalno alavari (1983), thaj jekh vendickone (keseriši) dialektosko deškripcija (1984). Le Vekerdiske žanimasko butjaripe butivar etnickona thaj gramatikaki prekonceptijasa si pherdo, anda soste leske butja na unjivar maj palpale ašen ande la řomologijako diskurzo, maj feder maškar le řomane iskitora, kon sikle si le avri te mukhen leske iskirimata. Si te phenelpe vi kodo, ke lesko multidialektalno alavari jive si fundutno butji, le volumos šematicko thaj bisistematicka iskirime gramatikake thaj etimologijake informaciji si. Pala TÁLOS (2007: 66) šaj žanelpe kodo, ke o Vekerdi na le řomane dialektongo kethanutne karakteristiki, maj feder lenge diferenciji kamlas sikavel maj bares sar si le. "Sama te las vi kodo, ke ando Ungro štar maj bare dialektonge grupongo – njamcicko řomano, ungriko řomano, vendicko řomano thaj kaverfelo vlaxicko řomano – maladjimasko than si, le diferenciji čačes dikhadjon. De leska metodologijako kado aspek-

to umbrarel kodo fakto, ke le njamcicka thaj vendicka řom maj feder izolalime cine dialektura reprezentalin, le řomenge (te naj ungriko vadj vlaxico si lenga daki řib) 99% varisavo vlaxicko řomano dialekto hasnin". V'atunči v'o Tálos pinžarel, ke le Vekerdiske etimologijake referenciji butivar naj precizni thaj doř inkren, leski butji informativno, lingvistikaki butji, savesko than nařtig tordjarel kasave vorbenge liřti, so le laikuřone ginavarengi si iskirime (i.e. CHOLI DARÓCZI-FEYÉR 1984, ROSTÁS-FARKAS-KARSAI 1991). Kade o VEKERDI (1983) alavari thaj kodolesko maj paluno avri dipe (2000) jokharsa si hasnořo thaj xolji kerdo zvoro pala kavere řanimaske butja.

Le maj dulmutane dunavimata paruvnepe le anglune alavarengi maj kompletite verziji, thaj vel zurales ceřa disponibilni korpusa linepe te butjaren opre. Ando maj profesionalno periodo kodolestar si kaver kathar o angluno, ke vi profesionalni manuřa linepe te keren butji andej řomani leksikologija. Kadale atributura si le alavaren: (1) le vorbi andel karakterongo řindo si le iskirime; (2) le kernavengi forma ando *præsens* si le; (3) le pařnavengi e muřřikani forma si dini sakanak; (4) kolokacija naj andre (ekcepcijasa VEKERDI 1983); (5) le vorbengi deklinacijaki paradigma te si somnosardi, atunči ande'kh gramatikako kotor si iskirime; (6) lenga ortografijake krisa konzistentij le. řaj phenelpe, ke maj feder řan karing le alavarengi iskirimaske generalni reguli.

Nařtig phenelpe, ke le maj profesionalno perodo pesa andino kodole dulmutane dunavimatongi substitucija, pe soste akanak sar kuriozitetu řaj vorbinas, kodole butjanca, so perfektnoj anda sakone aspektoste thaj řanimaske manuřa kerdele kvalifikacijasa thaj lařa kompetencijasa. Ćisar ĉi kamos kasavo kipo te farboj, sar ř'avilino mařkar 1967 thaj 2000 le řomana alavarengi, vadj le intregone řomane řibarimaski somnakuni vrama. Ć'avla ĉaĉo te das kodi sugestija, ke kadala vramako periodo kade trubulas te sikavelpe andre sar varisosko řomana řibako *Belle Époque*, maj feder kodo řaj lelpe sama, ke le maj dulmutane amatorikane dunavimatongo than le maj systematickone řanimaski butji thaj le datengo dunavipe ařilas. Le datengo maj baro kotor, kodole dořenca kethanes, so si ande lende, maj fundome diĉon, thaj telal datengo proceso thaj tela publikipe butjarenas vi profesionalni manuřa, kade o nivelo ĉaĉikanes maj uĉo kerdjilas. Le maj fon-

toša butja ande kadi vrama kerdijle thaj v'akanak pe kadala šaj samitij. Anda kadi tendencija avri vazdjol o NÁDAY (1983), so vi kodolesko 77 rigengo inkripe, dikhindos vi kodoleska realizacijako nivelo o maj slaboj maškar le 40 alavara thaj „drabarel” le avinde perodonge problemi.

2.3 Le řomane alavarengo preškriptivno periodo (1984–1998)

Te dikhas le alavara kathar le 1984-to berš, šaj gindis, ke variso kaver kerdjol, thaj le alavara sa maj feder linepe te cirden jekhavresa. Mišto te hatjarelpel kadi fenomena, dikhas so iskiril o TÁLOS (2007: 15–16) palal CHOLI DARÓCZI–FEYÉR (1984) alavarengo arakhadjipe:

La kenjvořaki historija pherdi si avanturasa. Anglunes o Szegő László filtrimel avri iskirindas pel ceduli le HUTTERER–MÉSZÁROS grammatikako alavari (1967: 68–99), so avri buxljardas peske dunavimatonca – pala soste ame či žanas but, de ertekešonenge šaj gindinasle. Kado fundutno materialo jekh *Einwort-Wörterbuch* sas, bipeldake mondatongo (o originalo kodo sas). Řucime le iskiripe pel ceduli, perdal das e intrego butji le Feyér Leventeske, kon paša peste linos peske vortakos sar iskirimasko partneri ando 1984-to berš cino alavari kerdas anda lende. O partneri, o Choli Daróczy József, maj dur passolindas o manuskripto – šajke bikindasles le Rostás-Farkas Györgyeske thaj le Karsai Ervineske, kon maj palal le alavarořeske čače iskitorenge deklaralindepe. Le duj alavara pe udjankodole rikiti žal palpale – sar avri phendas o Feyér Levente –, kado anda kodo dičol, ke o šavo alav avri muklaspe tela gepeleši⁴ (thaj telal cedulango lapozaši) thaj anda kado hijanjzil udjankadi vorba v'anda lengo klono (klonura). E ginadji andel Szegőveski normalizalime ortografija⁵ del le řomane vorbi, apal, či somnosarel čel vokalongo lungipe, čel vor-

⁴ Ando DARÓCZI–FEYÉR (1984: 49) somnosardoj o šavo alav.

⁵ O Tálos mišto phenel, ke čel vokalongo lungipe, čel vorbengo stresno naj somnosarde ando DARÓCZI–FEYÉR (1984), de o alavari na palal Szegőveski ortografija žal, kaj so {chx, dzh, y} grafemi si le /tʃʰ, dʒ, j/ glasongi iskirindi reprezentacija.

bengo stresu. Tela muři lektorikani butji dem unji reguli karing kadala te načaras kadi absenca thaj o alavari t'avel hasnimasko varisar. Naštig hasnilpe či paša prakticki, či paša žanimaski (šibarimaski) butja, sar so šibarimasko zvoro v'akanak maj hasnošoj o VEKERDI (1983), so kasavo nasuli, ke anda kodoleske xoxamne dati maj but sar 54 rigengi žanimaski hertija birindem t'iskirij (dikh TÁLOS 1999).

Maškar le alavarengo materialura linepe te dičon unji dialektizmura, i.e. «*abav*» ~ «*bijav*» (CHOLI DARÓCZI–FEYÉR 1984: 11, 15 < T 11920 *vivāham*), «*azhutil*» ~ «*zhutil*» (1984: 13, 57 < vl. *ajutá* < lat. *adjutare*). Le ungricizmura sa maj feder kerdjon telal reprezentalime, apal, naj andre iskirime kasave fundutne vorbi, sar *usil* (< ung. *úszik*), *fontošo* (< ung. *fontos*), *hasnošo* (< ung. *hasznos*), *šajto* (< ung. *sajt*), *zavaril* (< ung. *zavar*) thaj kade maj dur, de či kaver perdal line vorbi či rakhas pe lende kasave denotacijasa, saven naj ungriko rikita.

E dešriptivno dikhipe paruvlepe la preškripcijasa, le alavara neologizmonca zumaven maj paše t'anen karing la Europake kaver šiba, kade linepe opre te zerin vel internacionalizmura, te n'avel e řomani šib limitime. O NÁDASDY (2006) kade definialil la šibako limitura, ke “naj formalime alavengi baza la opruna kulturake thanen, palal zakonoske, žanimaske, texnikake pušimata naštig vorbilpe, hajkam naj iskirime kultura”. Le alavara kado kamen te paruvlen perdal line maškarthemutne alavenca, i.e. «*diploma*» (ROSTÁS-FARKAS–KARSAI 1991: 157), «*adreso*» (15), «*instrumento*» (53), «*klaso*» (61), «*literatura*» (70), «*vizitacija*» (123), «*zhurnalo*» (128), «*oficialno*» (83). Ando maj paluno alavari le editora le Δ somnosa somnosarde kadal. Udjankadalesa somnosarimasa si alava andal kaver, maj feder Vlixickone Themeske řomane dialektura, i.e. «*beato*» (23) (< vl. *băiat*), «*pishkeri*» (88) (< vl. *peščír*), «*polorija*» (90) (< vl. *pălărie*), «*chernyila*» (32) (< vl. *cerne-álă*), «*levarka*» (70) (< tel. njam. *Levark*), de v'anda kaver, unjivar anda centralno (řomungro) řomani, i.e. «*sviri*» (108) (< gr. *σφυρί sfyri*), vadj anda iskirime zvorura ginade alavenca zumaven te buxljaren le alavengi rezerva, i.e. «*karavdi*» (58) (< gr. *καραβίδα karavída* cf. MIKLOSICH 1872; VEKERDI 2000: 83), «*skafidi*» 'asztal' (ROSTÁS-FARKAS–KARSAI

Ande kadi vrama zerin opre anglunes kasave leksemi, save indicka unžulipe si le, i.e. *«rang» 'szín' (ROSTÁS-FARKAS-KARSAI 1991: 98) (< hin. रंग *raṅg* < san. रङ्ग *raṅga*), *«kudalo» 'ásó' (65) (< hin. कुदाल *kudāl* < šau. pra. 𑀓𑀲𑀭𑀢𑀺 *kuddāla* < san. कुद्दल *kuddāla*, cf. T 3286). Na feri ando Ungro žan perdal hindicka alava andel řomane alavara, inke v'ando HÜBSCHMANNOVÁ et al. (1991) unjivar šaj rakhenpe, i.e. *«bindi» 'teč-ka' (80) (< hin. बिंदु *bindu* < san. बिन्दु *bindu*). Bute alavenca si varisosko gindo, i.e. *«pervata» 'kelet' (ROSTÁS-FARKAS-KARSAI 1991: 87) (< hin./san. पूर्वोत्तर *pūrvottar*, *pūrvottara* < cf. hin. पूर्व *pūrv* 'oriento' + उत्तर *uttar* 'nordo'), *«paraj» 'ajándék' (85) (cf. hin. प्रदेय *pradēya*, hin. उपहार *upahāra*, ben. প্রদান *pradāna*). Unjivar vi kodole vorbi si perdal line, savengi rikita po agor naj e sanskriticko, vadj e hindicko šib, de v'andej hindicko šaj rakhenpe, i.e. *«divano» 'szó' (ROSTÁS-FARKAS-KARSAI 1991: 37) (< hin. दीवान *dīvān* < far. دیوان *divān*, de andre si majna andel maj but šiba andej Europa, cf. ung. *díván* 'poemango dunavipe').

Kodole alavari šonpe ande kadi vrama, save pala 2000-to berš dine avri thaj vi kanak so iskirisarav muři žanimaski butji, šaj kinenpe pel ginadjengo foro, andel antikvariji, biblioteki, vadj po interneto šaj rakhenpe (KARSAI–SZTOJKÓ 2000, SZABÓ 2000, SZTOJKÓ 2002a, 2002b; 2008; RomLex 2000–2009, PAPP 2008, 2015, 2019; COURTHIADE 2009; JANURIK 2010, DAVIES–MÁTÉ 2013, 2015, 2019, 2020, 2022; JAKAB 2021 thaj kade maj dur). Le maj but alavara cirden jekhavresa, de po agor, majna sa alavara po ROSTÁS-FARKAS–KARSAI (1991) alavari žan palpale, de kathar le 2000-ci berša avri dine alavara sa maj but internacionalizmura linepe t'inkren, i.e. *«fotografil» 'fényképez' (PAPP 2008: 46), *«kulturno» 'kulturális' (76), *«metalo» 'fém' (88), *«teatrovo»

'színház' (SZTOJKÓ 2002a: 280), «*proporcija*» 'arány' (218), *«*inshtitu-cija*» 'intézet' (JAKAB 2021⁶), *«*koridoro*» 'folyosó' thaj kade maj dur.

Andel řomane alavarengo akanutno periodo aven andre pašal maškarthemutne ekspresiji butesa maj but hindicka thaj sanskriticka vorbi andel alavara, butivar umbrales, i.e. *«*tufano*» 'vihar' (PAPP 2008: 142) (< तूफान *tūfān* < kl. far طوفان *tūfān* < ara. طُوفان *tūfān*), *«*bazha*» 'hangszer' (21) (< hin. बाजा *bājā* 'instrumento, banda' < šau. pra. ḍĒE *vajja* < san. वाद्य *vādyā*), *«*chinch*» 'csőr' (34) (< hin. चौंच *coñc* < šau. pra. ḍd *camcu* < drav. thaj cf. tam. சிங்கு *coṇṭu*), de naštig žanelpe, so indukalinčas o /dʒ/ → /ʒ/, thaj o /o/ → /i/ kerdjipe; čačikanes solduj došalej le. Ando SZTOJKÓ (2002a, 2002b) thaj ando JAKAB (2021) alavari maj but hindicka neologizmura šaj rakhenpe, sar kodole vorbi, sos kaver rikita si, ke le hindickona rikitake alavaki proporcija maj but sar 53% (dikh ROSENBERG 2023b), i.e. *«*zhatazhat*» 'közlekedés' (SZTOJKÓ 2002a: 321) (< san./hin. यातायात *yātāyāta*, *yātāyāt* 'transportacija, miškipe'), *«*sankraman*» 'fertőzés' (244) (< hin./san. संक्रमण *saṅkramaṇ*, *saṅkramaṇa*), *«*lakvamarnol*» 'megbénul' (154) (< hin. लक्वा मारना *lakavā mārānā* 'paralizil' < ar. لَقْوَة *laqwa* 'facaki paraliza, lat. FACIALIS PARESIS' + san. मारयति *mārayati* 'marel'), *«*mora*» 'kanyar' (178) (< hin. मोड़ *mor* 'kanjari' < मोड़ना *moṛnā* 'bandjarel, boldel' < šau. pra. Ṣṛṣ *moḍadi* < san. मोटति *moṭati*).

Trubul te phenas, ke le JAKAB (2021) alavaresa na feri e hijanzime editurake dati, printimasko kher thaj le rigango numero si e problema, de kaver maj phare gindura aven opre. Varikon perdal te dikhel e ginadji, šaj lel sama pe kodo, ke kaverdata aba ginadela kavere iskitorestar, ke o inkripe majna precizno udjankasavoj sar le SZTOJKÓ (2002a, 2002b) alavara. Šaj dikhelpe, ke na feri le lemmangi rezerva si 99% kethanutni, de anda solduj alavara udjankodole vorbi hijanzin, i.e. le generalnones pinžarde *čuda*, *čudato* alava naj le andre iskirime, ande lengo than o bipinžardo hindizmo *«*anok*» somnosarelpel. Zuralles but phenel pala kadala alavara thaj vi pala DAVIES–MÁTÉ (2013, 2015, 2019, 2020, 2022), ke ande sa alavara naj andre o *more*, savi vor-

⁶ Anda JAKAB (2021) pala kodi či šuvav andre preciznone citacijasa, ke le alavares na feri editura thaj naj printimasko kher naj, de čel rigango numero naj somnosarde.

ba na feri andej řomana řibaki komunikacija si but hasnime, de kadi řomani vorba e maj pinřardij vi mařkar le gaře sar e jekh mařkar le maj emblematica řomane vorbi, v'atunči, ke direktno, vadj indirektno grekicko unřulipe si lo (cf. alb. *more*, blg. *mope móre*, srb. *móre mope*, po agor < gre. *μωπέ moré_{voc}* 'dilo!' < kl. gre. *μωρός mōrós* 'dilo', cf. मूर *mūrā* 'u.k.'). de perdal line dořales o «*murkh*» alav la ungrikona 'balga' denotacijasa (ROSENBERG 2023c: 239–245). Le maj but nasules iskirime formi, save ungrikone diakritikone somnosa si somnosarde udjankasavej, i.e. *«*absztrahálil*», *«*organizácia*», *«*deklarácia*», *«*centrálísho-o-i*», *«*gílyabel*», *«*galérija*», *«*tréningo*», *«*detonácija*»; e iskiritorica kaj sako njevo karaktero unji alava laspe te lařarel, kade na o dořale *«*afgáno*», *«*ananáso*» formi (SZTOJKÓ 2002a), te na *«*afgano*», *«*ananaso*» (JAKAB 2021) si kopisarde, apoj řaj ke rucindas e butji thaj či lařardas maj dur le kaver alava. řaj avel, ke pala nasul gepeliři si {n} → {m} kerdjipe ando *«*anvesamarel*» (SZTOJKÓ 2002a: 21) (< hin. अन्वेषण करना *anvēṣaṇ karnā* 'kutatil') alava ande solduj alavara, de udjankasavo doř si andel *«*zahazaripesko*» (315) ~ *«*zhahazaripe*» (319) alava (< hin. जहाज़ *jahāz* 'bero' < far. جهاز *jahāz* < ar. جَهَاز *jahāz*), kajso le v'o angluno /z/ thaj v'o /ʒ/ dořale si, ke e hindicko pronuncija [dʒə.fāːdʒ] ~ [dʒə.fāːz] si, thaj feri ando ass. জাহাজ *zahaz* si angluno /z/, kaverthane niči, cf. ben. জাহাজ *jahaj*, gudř. ஜஹாஜ *jahāj*, mar. जहाज *jahāj*, pan. ਜਹਾਜ਼ *jahāz*, od. ଜାହାଜ *jāhāja*. Ando *«*sahgh*» (< hin. संघ *saṅgh* < san. संघ *saṃgha*) alav o {h} karaktero dořaloj, de andej řomani řib čatunči naj /g^h/ glaso thaj o /h/ pel řernavengo agor feri unjivar řaj ařel thaj feri andel dialektizmuřa, i.e. *baxt* > *bax* > *bah*, de andej deklinacija v'atunči somnosarenpe la leksemaki čačikani, intrego forma (i.e. *baxtalo*, *baxtjasa* thaj kade maj dur).

Kodo proceso, tela soste andaj hindicko thaj sanskriticko řib unřule line alava andre den andel řomane alavara, maj but sar řtaranda berřengoj. Kado dikhimasko punkto, so řaj buřol hindisticko-sanskritisticko řkola, andel řomane alavarengo trito, preřkriptivno periodo kerdjilas dikhimaski thaj ando řtarto periodo reslas pesko maksimumo. Pel hijanzime profesionalni registra thaj pe kodolenge leksikalne řuřipe řinavel solucija kaverfelikone metodologijanca ande'kh kasavo krujo, so vi palaj řib thaj vi palaj societato butesa heterogenoj. řinavel vi kodo, ke le vorbitora maj miřto řaj hatjaren jekhavres thaj maj

feder šaj inkren pengi šib, de kadala školaki reprezentara či harmonizalinde pengi butji čandel thema, de čavral. La intregona leksikake materialo perdal dikhindos opre zeril, ke le iskitoreni thaj le editoreni naj hindickona, či sanskritickona šibaki kompetencija thaj na feri le *devanāgarī* iskitrimaski sistema či pinžaren, de pala la hindickona transliteracijako avri ginavipe but-but doša kerde. Trubul te phenelpe avri vi kodo, ke kasave but problemi si vel alavarenge na hindickona rikitake alavenca, hodj le iskitorengi řomana šibaki kompetencija naj biztošo. De anda kodo, ke le iskitoreni naj hindickona, či sanskritickona šibako žanipe, le alavarenca fundutne thaj phare problemi si, i.e. či line sama pe la řomana fonologijake reguli, čel alavengi morfologijaki sistema, či somnosarde le vokalongo lungipe thaj le stregongo than, kade le vorbengo „lašo” avri phenipe naštig pinžardo, de ando tekstso vi le nasules gepelime datongo numero učoĵ. Le perdal line vorbi butivar na ande originalnona denotacijasa linepe te hasnin thaj generalnones či foglalkozinde le alavenga denotacijasa thaj la denotacijaka ušalinaso. But šela duplikalime vorbi si bikauzake ande kadale alavara, so biertelmosko keren le neologizmura, de či foglalkozinde čel tabuvikane alavenca, so maj pharo societatosko thaj kulturako bipinžaripe somnosarel. Le hindickone thaj sanskritickone unžulimatongo numero pe alavaresto pe alavaresto kaver si: unĵivar feri cirka 1-2% šaj avel (ROSTÁS-FARKAS-KARSAI 2001; PAPP 2008, 2015, 2019), ando DAVIES-MÁTÉ (2013, 2015, 2019, 2020, 2022) alavari cirka 12% si, de si kasave alavara, ande soste maj buti, sar le lemmangi rezervako dopaš (SZTOJKÓ 2002a, 2002b, 2008; JAKAB 2021) (pala maj buteste ande kadi tema dikh ROSENBERG 2023c).

Si te las sama pel COURTHIADE (2009) alavari, sos ando Ungriko Them si editura, de na sar ungriko alavari šaj phenelpe, ke leski šib na ando Ungriko Them vorbime dialektura fundolpe, ba jekh standardutnona šibako varietato, „e internacionalno kethanutni” řomani šib reprezentalil, so o Courthiade kerdas, thaj saves feri jekh čeřa si kethanutno kotor kodola šibake varietatonca, so ando Ungriko Them vorbin. O alavari le kathar Courthiade kerda ortografijasa si iskitime, ande soste si morfografura {q ĉ θ}, palatalizacijake vokalura {ă ě ĭ ő ű}, stresoske vokalura {à è ì ò ù}, thaj maškarutne vokalura {ä ë ĩ ö ü} (pala maj but informacijj dikh ROSENBERG 2021, 2022).

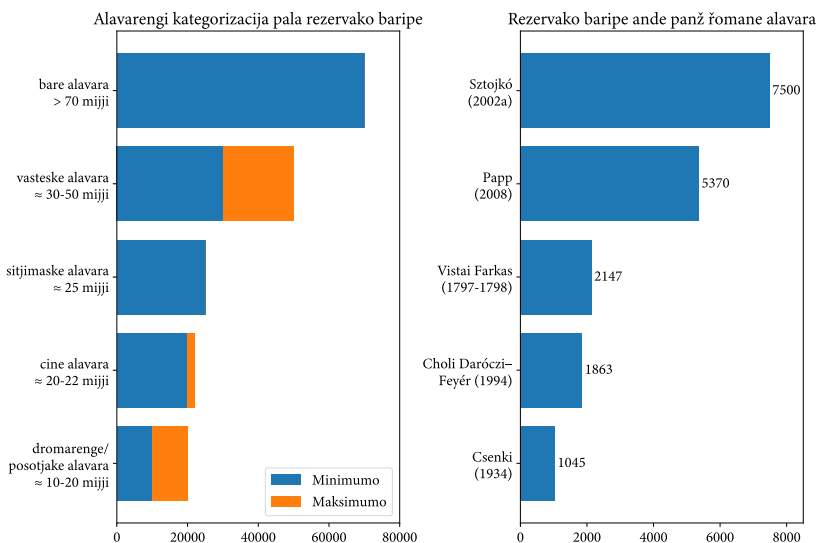
3 Le akanutne alavarengi kategorizacija

Andel 2000-ci berša na feri le alavarengo andrune inkripe kerdjol kaver, de vel alavarengo cimo paruvelpe. Šovvar *kéziszótár* [vastesko alavari] (dikh SZTOJKÓ 2002a, 2002b; PAPP 2008, 2015, 2019; JAKAB 2021), jokhar pale *nagyszótár* [baro alavari] si andel kenjvango cimo (dikh SZTOJKÓ 2008). Ko paluno, duje dromengo alavari aba vi pe kodo trubul te las amenge aminti, ke lenga rigako numero maj cečaj (303), sar le maj dulmutane duj ginadjango jekh (400 thaj 326), de maj baro lemmangi rezerva šinavelpe.

Ando SZTOJKÓ (2002) le lemmango numero sogodesa kethanes 10 672, de o čačo numero butesa maj cečaj kadalestar. Karing e lemma na numa jekh denotacija te si kopčime, sako kaver denotacija sar duplikacija si andre iskirime, kade i.e. o «*brechinari*» 'nadrágszj, öv, szj, derékszj, gatyamadzag' panžvar si iskirime ando alavaro anda kodo, ke but sinonimi siles andej ungriko šib; udjankade o «*dikhel*» 'lát, meglát, megnéz, néz' štarvar šaj ginavelpe thaj kade maj dur. Anda kodo, ke but ortografijake thaj printimaske doša si le alavares, naštig phenelpe konkretno numero, de cirka 2000 rekurzivnona valořasa šaj samolinas. Sar lemma si andre kasave genitivni kethane šute formi, save bikauzake si le maškar le lemmangi rezerva, i.e. «*le statoski kassa*» 'állampénztár', «*la phuvako reformo*» 'földreform' (cirka 850 alava) thaj butfelikona dialektizmura, saven naj semantikaki diferencija, i.e. «*xiv*» ~ «*xuv*» 'lyuk' (cirka 50 alava) thaj kade maj dur. Paša kadala si cirka 20 kasave kolokaciji, so sar lemma iskirinde, i.e. «*muk te dikhav!*», thaj 200 kasave kernava, saven *-sar-* infikso si, de vi lengi fundutni forma andrej le ando alavari thaj čisoske denotacijaki diferencija naj maškar lende. Kade le lemmango čačikane numero cirka 7500 šaj avel.

O PAPP (2008) alavari 5370 korkoruno lemma sikavel opre, de anda kadala cirka 202 genitivnona kethane šute formi si, save bika-uzakej le thaj 157 si kodole kernavengo numero, so *-sar-* infiksosa si iskirime. Le dialektalnone variantongo numero cirka 30, thaj inke si cirka 70 kasave ekspresiji, so kolokacija si, ba naj lemma, i.e. «*phan-dav andre o vudar!*», kade o čačikane lemmangi rezerva cirka 4900 elementura si.

Mišto šaj dikhas, ke ando SZTOJKÓ (2002a) cirka 7500 lemni si, ando PAPP (2008) cirka 5370 si, save inke maj but si le, sar le 2147, so si ando VISTAI FARKAS (1797-1798), vadj sar o 1045, so si ando CSENKI (1934-1935). Vi kodo dičol, ke le řomane alavara feri ande pengo anav si le vasteske, vadj bare alavara, pala lenge lemmangi čači rezerva (dikh o 1-no kipo), čačikanes či la posotjako alavareske, čel dřomarengo alavareske kriterijanča či maladjon. O CHOLI DARÓCZI–FEYÉR (1984) alavari cino si ande lesko cimo, de či kade či maladjol le cine alavareske kriterijanča, pala kadi vi kodo dikhas, ke le anglune pinžarde alavares 284-esa maj but lemni si, sar kodole CHOLI DARÓCZI–FEYÉR (1984) alavares, so cirka 200 beršenca maj palal dine avri.

1-no kipo: Panž řomane alavara thaj le alavarengi kategoriji pala lemmangi rezervako baripe

4 Palune alava

Tela Ungrikone Themeske řomane alaverenge 226-e beršengi historija but paruvimata šaj dikhelpe. Andel alavarengo angluno periodo

(1797–1935) le alava na ande sako alavari si andel karakterongo řindo, deklinalime formi si somnosarde, la ortografijake reguli naj konzistento č'ande'kh iskiripe, le informatorengo numero limitimej thaj butivar na kodo iskirindas tele le alava, kon řomanes žanglino. Le lemmangi rezerva unjivar but ungricizmura inkrelpe, unjivar pale intregones avri mukle kodola vorbi, saven ungriko rikita si. Ando maj profesionalno periodo (1967–1984) vi žangle manuša linepe te keren butji andej řo-
 mani leksikologija, le iskiritora pale cirden karing le modernone alava-
 rengi iskirimaske thaj ortografijake reguli. Ando preškriptivno perio-
 do (1984–1998) o preškriptivno dikhipe uštjavel andel deškriptivnone
 dikhimasko than. Le maj but alavara palaj Daróczi–Feyér ortografija
 žan thaj opre butjaren unji andal dulmutane dunavimata, thaj sa maj
 but neologizmonca zumaven maj paše t'anen karing la Europake kaver
 šiba. Kadale njeve alava andej škola thaj andel kaver instituciji sa aven
 andej řomani šib thaj aba šaj šunenpe ande sakone djeseski komuni-
 kacija. Andel řomane alavarengo akanutno periodo (kathar le 2000-ci
 berša) maj dur barol le internacionalizmongo butipe, sar andre aven
 biprofesionalno le sanskritickona thaj hindickona rikitake alava, thaj
 akanak le hindizmongo thaj sanskritizmongo butipe si o maj baro. Le
 alavarengo nivelu butesa maj tele žal, kathar o maškarutno periodo
 line perdal vi došale alava, došales, vadj zorasa kerde formi thaj nasul
 denotaciji pa alavareste pe alavareste. Le alavara feri maj but hertija
 žanen opre te sikaven peske xoxamnes buxljarde lemmanga rezervasa,
 de lenge zorasa deklinalime alava na e čači řomani vorba sikaven. Šaj
 dikhas, či jekh naštig maladjol či la posotjako alavareske, čel dřoma-
 rengo alavareske kriterijanca, pala vasteske thaj bare alavara či naj vor-
 ba. Maj baro gindo si kodo, ke ži adjes naštig vorbinas palal čače ala-
 vara, feri palal vorbenge lišti, ku but došenca kethanes. Le alavarengo
 iskiritora sa maj ceřa žan te keren – phenas avri, či na či keren – čači,
 sistematicko dunavipe andel řomane kethanimata, najle profesionalno
 šibarimasko, filologijako – Devla ferisar – alavarengo iskirimasko ža-
 nipe, butivar či na či pinžaren la řomana šibake fundura. Kadal faktora
 ingren kaj kodo, ke žadžes či kerdjilas čačo, uče nivelosko, profesional-
 no řomano alavari.

Skurcimata

alb.	albanicko
ar.	arabicko
ass.	assamicko
ben.	bengalicko
cf.	<i>confer</i> (< latinicka 'dikh kethane')
blg.	bulgaricko
drav.	dravidicko
far.	farsicko
gudž.	gudžaraticko
gre.	grekicko
hin.	hindicko
i.e.	<i>id est</i> (< latinicka 'kodo si').
kl.	klasicko
lat.	latinicko
mar.	maraticko
od.	odijicko
pan.	pandžabicko
san.	sanskriticko
šau. pra.	šaurasenicko prakriticko
srb.	serbicko
T	Turner (1969–1985) (dikh andej LITERATURA)
tel. njam.	teluno njamcicko
ung.	ungriko
vl.	vľaxicko

Kommento

O kipo ando iskiripe si kerdo pel Python 3.12.2 programoski šib thaj la matplotlib 3.8.2 vizualizacijaki librarijasa (dikh HUNTER 2007 andej literatura). Najisarav o žutipe la Berki Esztereske (Amrita Šer-Gil Kulturako Centro, Budapešta) thaj la Dr. Négyesi Máriake (ELTE-BTK, Budapešta), so dinema karing muře žanimasko iskiripe.

IPA	Maškarthemutni žanimaski alfabeta (ROSENBERG 2023)	1971-tone beršesko Řomano Kongresoski alfabeta	Le 1971-tone beršeski alfabeta ungrikona modifikacijasa	Le 1971-tone beršeski alfabetaki varianto pala Szegő László	Ungrikone Themeski Alfabeta (DARÓCZI–FEYÉR 1984)	Pan-Vlax Alfabeta unji variacijanca (HANCOCK 1995)	Internacionalno Řomani Ortografija (COURTHIADE 1984)
[a]	a						
[ɑ]	—						
[æ]	—						
[b]	b						
[ts]	c						c, ɕ ¹
[tʃ]	č	ch				č	ć
[tʃʰ]	čh	chh	chx	—	čh	čh	
[d]	d						d, θ
[dz]	dz				dz	—	
[dʒ]	dž	j	dzh			dž	ʒ (ʒ)
[e]	e						
[f]	f						
[g]	g						g, ɣ
[h]	h						
[x]	x						
[i]	i						
[i]	î	—					ï
[j]	j	y	j	y	j		
[k]	k						k, q
[kʰ]	kh						
[l]	l						
[ʎ]	lj	ly				—	
[m]	m						
[n]	n						
[ɲ]	nj	ny				—	

IPA	Máškarthemutni žanimaski alfabeta (ROSENBERG 2023)	1971-tone beršesko Řomano Kongresoski alfabeta	Le 1971-tone beršeski alfabeta ungrikona modifikacijasa	Le 1971-tone beršeski alfabetaki varianto pala Szegő László	Ungrikone Themieski Alfabeta (DARÓCZI–FEYÉR 1984)	Pan-Vlax Alfabeta unji variacijanca (HANCÖCK 1995)	Internacionalno Řomani Ortografija (COURTHIADE 1984)
[o]	o						
[ø]	ö	—					ö
[p]	p						
[pʰ]	ph						
[r]	r						
[ɾ], [ɽ], [rː], [ʀ]	ř	—				ř, rr, rh, gh	rr
[s]	s						s, ç
[ʃ]	š	sh				š	ś
[ʃ̥]	ś	—				ś	čh
[t]	t						t, θ (8)
[tʰ]	th						
[c]	tj	ty				tj, ty, ć, čj, t	ć
[u]	u						
[y]	ü	—				ü	
[v]	v						
[ʋ]	—						
[z]	z						
[ʒ]	ž	zh				ž	ž
[ʒ̥]	ž	—				ž	ʒ

Kommento

¹ Andej Internacionalno Řomani Ortografija (Courthiade Script [CSc]) but kasave elementura si, save naštig dikhenpe ande'kh komparacijaki tabula (pala maj but informaciji dikh COURTHIADE 1984, 2009; ROSENBERG 2021, 2022).

Literatura

- BALOGH (SÁGI) Jancsi (1876): *Magyar-czigány zsebszótár* (kézirat).
- BORETZKY, Norbert–IGLA, Birgit (1994): *Wörterbuch Romani–Deutsch–Englisch für den südosteuropäischen Raum: mit einer Grammatik der Dialektvarianten*. Harrassowitz, Wiesbaden.
- CHOLI DARÓCZI József–FEYÉR Levente (1984): *Romano-ungriko cino alavari. Ungriko-romano cino alavari*. Cigány-magyar kisszótár. Magyar-cigány kisszótár. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Cigány Ismeretterjesztő Munkabizottsága, Budapest.
- CHOLI DARÓCZI József (2002): *Romano-ungriko cino alavari. Ungriko-romano cino alavari. Cigány-magyar kisszótár. Magyar-cigány kisszótár (2. jav. kiad.)*. Hátrányos Helyzetű Fiatalok Életmód és Szabadidő Szövetsége, Budapest.
- CSENKI Sándor (1934-1935): *Kis cigány-magyar szótár*.
- COURTHIADE, Marcel (1984): *Romani fonetika thaj lehipa. Filñ Than, Jugoslavija*.
- COURTHIADE, Marcel (2009): *Morri angluni rromane çhibăqi evroputni lavustik*. Fővárosi Önkormányzati Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ – Romano Kher, Budapest.
- DAVIES, Helen–MÁTÉ Mihály (2013): *Kezdők cigány/lovari nyelvkönyve*. Budapest: Holnap kiadó.
- DAVIES, Helen–MÁTÉ Mihály (2015): *Kezdők cigány/lovari nyelvkönyve*. Budapest: Holnap kiadó.
- DAVIES, Helen–MÁTÉ Mihály (2019): *Kezdők cigány/lovari nyelvkönyve*. Budapest: Holnap kiadó.
- DAVIES, Helen–MÁTÉ Mihály (2020): *Kezdők cigány/lovari nyelvkönyve*. Budapest: Holnap kiadó.
- DAVIES, Helen–MÁTÉ Mihály (2022): *Kezdők cigány/lovari nyelvkönyve*. Budapest: Holnap kiadó.
- ELŠÍK, Viktor–BENFŐK, Michael (2020): Romani dialectology. In Matras, Yaron–Tenser, Anton (szerk.): *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*, Palgrave Macmillan, Cham. 389–427.
- GAŽOVIČOVÁ, Tina (2015): Romani pupils in Slovakia: Trapped between Romani and Slovak languages. *Zeitschrift für internationale Bildungsforschung und Entwicklungspädagogik* 38(1), 18–23.
- GYÓRFFY Endre (1885/2011): *Magyar és cigány szótár. Cigányul mondva vakeriben*. Rosenbaum Ignác, Paks.
- HABSBURG-LOTARINGIAI József Főherczeg (1888/2015): *Czigány nyelvtan*.

- Románo csibákero sziklaribe.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- HANCOCK, Ian (1995): *A Handbook of Vlach Romani.* Slavica Publishers, Columbus.
- HORVÁTH Rudolf (191?): *Magyar cigány szótár.*
- HUNTER, John D. (2007): Matplotlib: A 2D Graphics Environment. *Computing in Science & Engineering* 9(3). 90-95.
- HUSIĆ, Geoff (2019): *Romani Language Dictionaries (1755-2019). An Annotated Critical Bibliography.* University of Kansas Libraries, Lawrence, Kansas.
- HUTTERER Miklós–MÉSZÁROS György (1967): *A lovári cigány dialektus leíró nyelvtana. Hangtan, szóképzés, alaktan, szótár.* Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 117., Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena–ŠEBKOVÁ, Hana–ŽIGOVÁ, Anna (1991): *Romsko–ceský a český kapesní slovník.* Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- JAKAB Margit Vicus (2021): *Magyar-cigány cigány-magyar kéziszótár. Ungriko-romano romano-ungriko vastesko alavari.* Szerzői kiadás.
- JANURIK Tamás (2010): *A lovári nyelv történeti szótana.* Ad Librum Kiadó, Budapest.
- KARSAI Ervin (1997): *Romano-ungriko alava. Cigány-magyar szótár.* Hajdú-Bihar megyei Pedagógiai Intézet, Debrecen.
- KARSAI ERVIN–SZTOJKÓ Ilona (1998): *Romano-ungriko alava. Cigány-magyar szótár* (2. átdolg. kiad.). Anda Romani Kultura Alapítvány, Medgyesegyháza.
- KARSAI ERVIN–SZTOJKÓ Ilona (2000): *Romano-ungriko alavari. Cigány-magyar küsszótár.* (3. átdolg. kiad.) Anda Romani Kultúra Alapítvány, Budapest.
- LANDAUER Attila (szerk.) (2016): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953).* Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- MÉSZÁROS György (1980): *A magyarországi szinto cigányok (történetük és nyelvük).* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- MIKLOSICH, Franz (1872): *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's, Bd. II,* Wien.
- NÁDASDY Ádám (2006): A bölcsőtől a koporsóig. *Magyar Narancs* 2006/03/01.
- NÁDAY Gyula (1983): „Románo” Szótár. „Lovári”-fonetikai-alap. Szerzői kiadás.
- PAPP János (2008): *Cigány-magyar, magyar-cigány kéziszótár. Romane-ungrike, ungrike-romane vasteske alava.* Pappné Darida Andrea Nyelvoktató Kft, Budapest.
- PAPP János (2015): *Cigány-magyar, magyar-cigány kéziszótár. Romane-ungrike, ungrike-romane vasteske alava.* Pappné Darida Andrea Nyelvoktató Kft,

- Budapest.
- PAPP János (2019): *Cigány-magyar, magyar-cigány kézisztár. Romane-ungrike, ungrike-romane vasteske alava*. Pappné Darida Andrea Nyelvoktató Kft, Budapest.
- RIZOVA, Elena–BEKJAR, Mira–VELKOVSKI, Zoran Petar (2020): Educational Challenges of Roma Minorities: The Case of the Republic of North Macedonia. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 8(3). 113–122.
- ROMANO RÁ CZ Sándor (1994): *Kárpáti cigány-magyar, magyar-kárpáti cigány szótár és nyelvtan*. Balassi Kiadó, Budapest.
- ROSENBERG Máttyás (2021): A nemzetközi morfofonematikus romani ortográfia magánhangzó-jelölése. *Nyelvtudományi Közlemények* 117. 409–427.
- ROSENBERG Máttyás (2022): A nemzetközi morfofonematikus romani ortográfia mássalhangzó-jelölése. In: NAVRACSICS Judit–BÁTYI Szilvia (szerk.): *Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények I. Nyelvoktatás, nyelvsajátítás, nyelvhasználat, fonetika és fonológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ROSENBERG Máttyás (2023a): *Romani szótárak Magyarországon (1797–2022)* [Poszter]. XI. Romológus Konferencia, 2023. április 21., Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs.
- ROSENBERG Máttyás (2023b): Hindi kölcsönzések a romani szótárakban. *Alkalmazott Nyelvtudomány, Különszám*, 2023/2. 174–193.
- ROSENBERG Máttyás (2023c): Hindikane alava andel řomane alavara ando Ungro. In: ROSENBERG Máttyás (szerk.). *11. Romológus konferencia. Tanulmánykötet. (Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 48)*. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Romológiai Kutatóközpont, Pécs. 229–252.
- ROSTÁS-FARKAS György–KARSAI Ervin (1991): *Cigány-magyar, magyar-cigány szótár*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- ROSTÁS-FARKAS György–KARSAI Ervin (2001): *Cigány-magyar, magyar-cigány szótár*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- RomLex (2000–2009): Romani Lexicon Project. (<http://romani.uni-graz.at/romlex>)
- VON SCHWARTNER, Martin (1809): *Statistik des Königreichs Ungern, Erster Teil*. Königl Univ, Ofen.
- SZABÓ Géza (2000): *Magyar-cigány szótár. Cigány-magyar szótár*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár.
- SZMODISS János (1826–1827): *Szótár magyarból cigán.*

- SZMODISS János (1826-1827): *Szótár cigánból magyar*.
- SZTOJKA (NAGYIDAI) Ferenc (1886): *Ő császári és magyar királyi fensége József főherceg magyar és cigány nyelv gyök-szótára. Románé álavá. Iskolai és utazási használatra*. Malatin Nyomda, Kalocsa.
- SZTOJKA (NAGYIDAI) Ferenc (1890): *Ő császári és magyar királyi fensége József főherceg magyar és cigány nyelv gyök-szótára. Románé álavá*. Rosenbaum Nyomda, Paks.
- SZTANYKOWSZKY Tibor (192?-193?): *Magyar-cigány szótár*.
- SZTOJKÓ Ilona (2002a): *Romano-ungriko vasteski alava. Roma-magyar kéziszótár*. Genvin BT, Szeged.
- SZTOJKÓ Ilona (2002b): *Ungriko-romano vasteski alava. Magyar-roma kéziszótár*. Genvin BT, Szeged.
- SZTOJKÓ Ilona (2008): *Magyar-roma, roma-magyar nagy szótár. Ungricko-romano, romano-ungricko bari alava*. Prosznyák Nyelvstúdió, Letenye.
- TÁLOS Endre (1999): *Etymologica zingarica. Acta Linguistica Hungarica*, 46, 3-4. szám. 215-268.
- TÁLOS Endre (2001): *Cigány-magyar szószedet* (kézirat).
- TÁLOS Endre (2007): *Általános cigány vonatkozású nyelvészeti kiadványok (válogatott) annotált bibliográfiája v.5* (kézirat).
- TURNER, Ralph Lilley (1969-1985): *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*. Oxford University Press, London.
- VÁGH Mária (1983): *A romológia magyar nyelvű irodalmának válogatott bibliográfiája*. In: SZEGŐ László (szerk.): *Cigányok. Honnét jöttek?–merre tartanak?* Kozmosz, Budapest. 337-382.
- VEKERDI József (1981): *A magyar cigány nyelvjárás nyelvtana. Tanulmányok a cigány gyerekek oktatásával-nevelésével foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból IV*. Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs.
- VEKERDI József (1983): *A magyarországi cigány nyelvjárások szótára. Tanulmányok a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar cigánykutató munkacsoportjának vizsgálataiból VII*. Pécs.
- VEKERDI József (1984): *The Vend Gypsy dialect in Hungary. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 34. san. 65-86.
- VEKERDI József (2000): *A magyarországi cigány nyelvjárások szótára. A comparative dictionary of Gypsy dialects in Hungary*. Second revised edition with the assistance of Zsuzsa Várnai. Terebess, Budapest.
- VISTAI FARKAS Mihály (1797-1798): *Cigány-magyar szótár*.
- VON WLISLOCKI, Heinrich W. Friedrich (1884): *Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner: Grammatik, Wörterbuch*. Wilhelm Friedrich, Leipzig.